

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

นาฏศิลป์ไทยร่วมสมัย เป็นการแสดงนาฏศิลป์รูปแบบหนึ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยการผสมผสานท่าการเคลื่อนไหวแบบนาฏศิลป์ไทยเข้ากับท่าทักษะของนาฏศิลป์สกุลอื่นๆ ตามกระบวนการการประดิษฐ์ทำเต็น โดยไม่ได้จำกัดความเฉพาะการเคลื่อนไหว ท่าทักษะการเต้นเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับกระบวนการลำดับความคิด การสร้างสรรค์ องค์ประกอบในการแสดงและตัวผู้สร้างสรรค์นาฏศิลป์นั้นๆด้วย การสร้างสรรค์ผลงานการแสดงนาฏศิลป์ชุดหนึ่งๆนั้นจะต้องผ่านการศึกษาข้อมูล คัดเลือกท่าการเคลื่อนไหว และลงมือปฏิบัติจริง จนนำไปสู่การขัดเกลา การฝึกฝน ท่าทักษะ เรียงร้อยการเคลื่อนไหวเข้าด้วยกัน และนำเสนอผลงานนั้นต่อสาธารณชน ซึ่งผู้สร้างสรรค์ อาจจะต้องอาศัยกระบวนการการคิดที่ประกอบไปด้วยข้อมูลและประสบการณ์เดิมของตนเอง พร้อมทั้งจินตนาการ และเงื่อนไขปัจจัยต่างๆที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ผลงานนั้นขึ้นมาพิจารณา ประกอบเป็นกรอบของแนวความคิดเพื่อให้เกิดคุณลักษณะของงานตามที่ได้จินตนาการไว้

ในวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำการศึกษา ค้นคว้า รวบรวมข้อมูลของการแสดงนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัยที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นโดยผู้ออกแบบท่าเต้นชาวไทย ตั้งแต่แรกเริ่ม จนถึงเดือนธันวาคม 2542 โดยศึกษาผลงานนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัยที่ถูกสร้างสรรค์ และได้จัดการแสดงขึ้น เพื่อนำเสนอการแสดงนั้นๆโดยเฉพาะ มิได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการแสดงในเชิงธุรกิจ หรือเพื่อนำเสนอสิ่งอื่นแต่อย่างใด เพื่อนำมาวิเคราะห์ให้ได้มาซึ่งพัฒนาการของรูปแบบการแสดงนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัย และลักษณะของนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัยที่สร้างสรรค์ขึ้นในประเทศไทยในปัจจุบัน

วิธีการศึกษาวิจัยมีดังต่อไปนี้

ศึกษาจากข้อมูลเอกสาร หนังสือ สื่อบันทึก ภาพถ่ายของการแสดงนาฏยศิลป์และการซ้อมการแสดง งานวิจัย และรายงานของนิสิตภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ ในหัวข้อที่เกี่ยวข้อง

ศึกษาจากฉบับบันทึกภาพผลงานการแสดงนาฏยศิลป์ไทยร่วมสมัย ฉบับบันทึกภาพการซ้อมการแสดง

สัมภาษณ์ เก็บข้อมูลจากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการแสดงนาฏยศิลป์ไทยร่วมสมัย หรือผู้สร้างสรรค์ชุดการแสดงนาฏยศิลป์ไทยร่วมสมัย ผู้แสดง ผู้ชมการแสดงนาฏยศิลป์ไทยร่วมสมัย รวมถึงผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏยศิลป์ร่วมสมัยชาวต่างประเทศที่คุ้นเคยกับงานนาฏยศิลป์ไทยร่วมสมัยด้วย

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังรวบรวมข้อมูลที่ได้ศึกษาจากประสบการณ์การสร้างสรรค์ผลงานการแสดงนาฏยศิลป์ไทยร่วมสมัยด้วยตนเอง และร่วมกับผู้เชี่ยวชาญในการสร้างงานนาฏยศิลป์ไทยร่วมสมัยหลายท่าน

จนได้มาถึงข้อสรุปเกี่ยวกับพัฒนาการของนาฏยศิลป์ไทยร่วมสมัยในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีรูปแบบของกระบวนการพัฒนาการ และสาเหตุใกล้เคียงกันกับการสร้างสรรค์นาฏยศิลป์ร่วมสมัยของตะวันตกในยุคแรกเริ่ม ที่เกิดจากความต้องการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงของนาฏยศิลป์ โดยได้อิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และความเบื่อหน่ายในกรอบข้อกำหนดของนาฏยศิลป์ดั้งเดิม ทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะสร้างสรรค์แนวทางการแสดงชิ้นใหม่ หรือเกิดแรงบันดาลใจจากประสบการณ์การแสดงที่นาฏยศิลป์ไม่เคยมีส่วนร่วม หรือเคยได้ชม

ทำให้ในการศึกษา วิเคราะห์พัฒนาการของรูปแบบการแสดงนาฏยศิลป์ไทยร่วมสมัย สามารถแบ่งรูปแบบการแสดงออกได้เป็นหลายแบบ แต่ละแบบก็มีพัฒนาการเฉพาะตน ผลจากการศึกษาปรากฏว่าการแสดงบางรูปแบบจะเป็นที่นิยมสร้างสรรค์ในระยะเวลาที่คาบเกี่ยวกัน หรือซ้ำซ้อนกัน และในบางครั้งอาจมีอิทธิพลต่อกัน รูปแบบของการแสดงนาฏยศิลป์ไทยร่วมสมัย มีดังต่อไปนี้

1. การประยุกต์รูปแบบการแสดงนาฏศิลป์ไทยตามอิทธิพลของการแสดงบัลเลต์

เป็นการแสดงที่ได้แรงบันดาลใจมาจากการแสดงการเต้นรำ และบัลเลต์ของตะวันตก จึงนำมาผสมผสานกับนาฏศิลป์ไทย โดยร่างกายท่อนบนยังคงลักษณะของนาฏศิลป์ไทยอยู่ แต่ท่อนล่างเป็นการก้าวเท้า การเคลื่อนที่ วิ่งชอยเท้า ฯลฯ เลียนแบบบัลเลต์ โดยเฉพาะเพิ่มการเขย่งขาเข้าไป

ปรากฏขึ้นประมาณปี 2498 จนถึงปัจจุบัน การแสดงรูปแบบนี้ถูกพัฒนาไปในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งใช้เป็นการแสดงประกอบเพลงต่างๆที่เรียกว่า จินตลีลาประกอบเพลง

ชุดการแสดงที่นำเสนอในรูปแบบนี้ได้แก่ ระเบียบวาทะนิพนธ์ ออกแบบการแสดงโดยท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุดการแสดงของคณะวัฒนธรรมไทยไปสหภาพพม่า ในปี 2549) × ๒๕๑๑ (ดูภาพประกอบ)

2. การผสมผสานทำนาฏศิลป์ไทยในการแสดงบัลเลต์

เป็นการแสดงที่ใช้ลักษณะของท่าทางการเคลื่อนไหวจะเป็นบัลเลต์ แต่ก็จะมีการผสมผสานการเคลื่อนไหวของนาฏศิลป์ไทยไว้ โดยมีมือและแขนจะมีการจับ หรือตั้งวงแบบนาฏศิลป์ไทย แต่ขาและเท้าจะใช้ท่าทักษะของบัลเลต์

ปรากฏขึ้นในปี 2505 จนถึงปัจจุบัน การแสดงในรูปแบบนี้ที่สำคัญคือ การแสดงบัลเลต์ประกอบเพลงพระราชนิพนธ์ เรื่อง มโนราห์ ออกแบบท่าเต้นโดยคุณหญิงเจนเวียฟ เลสบันยอล เดมอน

3. ระเบียบวาทะนิพนธ์ใช้นาฏศิลป์ไทยในแนวประยุกต์

เป็นการแสดงละครที่ประกอบไปด้วย "ระเบียบวาทะนิพนธ์" ไม่มีแบบแผนกำหนดตายตัว

ปรากฏขึ้นประมาณปี 2505 เป็นครั้งแรกต่อเนื่องมาจนถึงประมาณปี 2510 หลังจากนั้นการแสดงละครเวทีก็นิยมนำการแสดงนาฏศิลป์ไทยไปเป็นระเบียบวาทะนิพนธ์ประกอบละครเท่านั้น

การแสดงที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นส่วนมากเป็นการแสดงของสโมสรนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ส.จ.ม.) เช่นเงาะป่า ฉัตรแก้ว นางเสือง

* คำว่าปัจจุบันที่ปรากฏในบทนี้หมายความว่าถึง ต้นปี 2544

4. การผสมผสานทำนาฏศิลป์ไทยในการแสดงการเต้นแจ๊ส

ออกแบบท่าเต้นโดยประยุกต์ท่าของนาฏศิลป์ไทยออกมาในรูปแบบของท่ามือผสมผสานท่าทักษะของการเต้นแจ๊ส อย่างที่เรียกกันว่า Board Way Show หรือการแสดงในรูปแบบการเต้นในละครเพลงอเมริกา เป็นการแสดงที่ไม่เน้นที่ท่าทางและทักษะการเต้นมากนัก เน้นการสร้างความสนุกสนานให้กับผู้ชม ความสวยงามพร้อมเพียงของนักแสดงเท่านั้น

ปรากฏขึ้นชัดเจนเป็นครั้งแรกในปี 2525 ในการแสดงคอนเสิร์ต “คืนหนึ่งกับภัทราวดี” ของคุณภัทราวดี มีชูธน หลังจากนั้นภัทราวดีเฉียเตอร์ก็สร้างสรรค์ระบำการแสดงรูปแบบนี้ตลอดระยะเวลาของการตั้งคณะ (2530-2536)

ในปัจจุบันการแสดงรูปแบบนี้ปรากฏเห็นเด่นชัดในการเต้นทางเครื่องของนักร้องลูกทุ่ง

5. การผสมผสานนาฏศิลป์ไทยในการแสดงนาฏศิลป์ร่วมสมัย โดยเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับคติไทย วิถีชีวิต และวัฒนธรรมไทยเป็นหลัก

ในการนำเสนอการแสดงที่มีแนวความคิดเป็นปรัชญา ผู้ออกแบบท่าเต้นได้ใช้การเคลื่อนไหวในจารีตไทย มรรยาทของไทย การละเล่น สัญลักษณ์ อุปกรณ์ประกอบการแสดง และดนตรีไทย สร้างสรรค์การเคลื่อนไหวขึ้นใหม่ขึ้นในรูปแบบของนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัย

ปรากฏขึ้นประมาณปี 2530 และยังคงพบเห็นอยู่เสมอในปัจจุบัน

ผู้ออกแบบท่าเต้นที่มีผลงานการแสดงในรูปแบบนี้ออกมามากได้แก่ คุณบัญชา สุวรรณานนท์ และคุณนราพงษ์ จรัสศรี โดยผลงานเกือบทุกชุดของทั้ง 2 ท่านเป็นการแสดงในรูปแบบนี้เป็นส่วนมาก

6. การผสมผสานนาฏศิลป์ไทยเข้ากับทักษะการเต้นของนาฏศิลป์ร่วมสมัย

การนำเสนอความเป็นไปได้ของการสร้างสรรค์ลักษณะการเคลื่อนไหวรูปแบบใหม่จากท่ารำของนาฏศิลป์ไทย จึงมีการนำท่าการเคลื่อนไหวของนาฏศิลป์ไทยมาประยุกต์ใช้อย่างชัดเจน มีระบบระเบียบ สามารถอธิบายแนวความคิดได้ ตามกระบวนการประดิษฐ์ท่าเต้นสากลเป็นหลัก

ปรากฏขึ้นประมาณปี 2530 และได้รับการพัฒนาจนมีรูปแบบที่ชัดเจนขึ้นในปัจจุบัน

ผู้ออกแบบท่าเต้นการแสดงนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัยรูปแบบนี้ที่ได้มีผลงานการสร้างสรรคออกมาอย่างสม่ำเสมอ มีผลงานทั้งในประเทศและต่างประเทศ และเป็นที่ยอมรับของสาธารณชนได้แก่

1. คุณวราภรณ์ ปัจฉิมสวัสดิ์ และคณะ The Company of Performing Artist
2. คุณนราพงษ์ จรัสศรี (Thai Art Movement)
3. ภัทราวดี เรียบเตอร์ และคุณมานพ มีจำรัส
4. คุณพีรเมณฑ ฆมธวัช

จากการศึกษา รวบรวมข้อมูล เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงพัฒนาการของรูปแบบการแสดงนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัย ทำให้ผู้วิจัยสรุปกระแสสำคัญที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการสร้างสรรคงานนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัยขึ้นได้ดังต่อไปนี้

1. เกิดจากแรงบันดาลใจที่ต้องการสร้างสรรคงานนาฏศิลป์ขึ้นด้วยตนเอง เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้สร้างสรรค์และแรงกระตุ้นจากสังคมที่ต้องการความแปลกใหม่ รวมทั้งเพื่อแสดงออกถึงความเชี่ยวชาญของตน เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากสังคม หรือจากกลุ่มนาฏศิลป์ด้วยกัน
2. ทำตามนโยบายขององค์กรทางวัฒนธรรมท้องถิ่น และองค์กรทางวัฒนธรรมในระดับประเทศที่สนับสนุนศิลปะการแสดง ทำให้นาฏศิลป์เป็นจำเป็นที่ต้องสร้างสรรคผลงานที่เป็นของตนเองขึ้นมา ด้วยเหตุนี้เองผู้สร้างสรรค์นาฏศิลป์ชาวไทยจึงสนใจนาฏศิลป์ไทยในฐานะของศิลปะประจำชาติ และนาฏศิลป์ที่แตกต่างจากนาฏศิลป์ของตะวันตก ซึ่งเป็นแนวทางการนำเสนอที่แตกต่างและดึงดูดความสนใจได้ง่ายเพื่อผลักดันให้งานของตนไปถึงระดับสากล
3. ทำตามหลักสูตรการศึกษานาฏศิลป์ในสถาบันอุดมศึกษา ระบบการศึกษาในระดับปริญญาตรี และปริญญาชั้นสูง ตลอดจนหลักสูตรประกาศนียบัตรต่างๆ ในหลายสถาบันได้กำหนดไว้ในหลักสูตรให้ผู้ที่จะจบการศึกษาต้องสร้างสรรคนาฏศิลป์ชุดใหม่ๆ ออกมา เพื่อวัดผลทางด้านการสร้างสรรค ทั้งในรูปแบบของผลงานเดี่ยวหรือผลงานกลุ่ม เช่น โครงการปริญญาโททางด้านนาฏศิลป์ของภาควิชานาฏศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งในระหว่างปี 2535 – 2542 ได้สร้างสรรค์การแสดงชุดใหม่ขึ้นมาเป็นจำนวนถึง 141 ชุด ทำให้เกิดการแสดงที่แปลกไปจากเดิม และไร้ข้อจำกัดในการสร้างสรรค์

4. ความต้องการที่จะอนุรักษ์สืบทอด แต่ปรับเปลี่ยนเพื่อสร้างความนิยมให้แพร่หลายในกลุ่มผู้ชมปัจจุบัน
5. ความต้องการทางธุรกิจ การสร้างเงื่อนไขพิเศษในแง่ธุรกิจเป็นข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบกับสาเหตุของการสร้างสรรค์นาฏยศิลป์ไทยร่วมสมัยอื่นๆ ที่ได้กล่าวถึงมาแล้วในข้างต้น จึงจำเป็นที่จะต้องมีการสร้างสรรค์ผลงานใหม่ขึ้นเพื่อรองรับความต้องการนั้น เป็นตัวประกอบสินค้า บริการ และเป็นการสร้างบรรยากาศ

ผลของการรวบรวมวิธีการ รูปแบบต่างๆ ในการนำลักษณะการเคลื่อนไหวของนาฏยศิลป์ไทยมาใช้เพื่อสร้างสรรค์นาฏยศิลป์ไทยร่วมสมัยในปัจจุบัน การนำนาฏยศิลป์ไทยมาประยุกต์ใช้ลอกเลียนลักษณะการเคลื่อนไหว หรือสร้างสรรค์ขึ้นใหม่นั้นมีอยู่หลายวิธีการ โดยในความเป็นจริงแล้ววิธีการในการสร้างสรรค์แต่ละวิธีนั้นผสมผสานกันอยู่ และจำเป็นที่จะต้องใช้หลายวิธีร่วมกันเพื่อทำให้งานออกมาสมบูรณ์ ไม่สามารถแยกออกมาวิเคราะห์ให้เห็นได้ชัดเจนว่าการแสดงนี้ใช้วิธีนี้วิธีเดียว หรือเจาะจงเฉพาะรูปแบบนี้อย่างเดียว ดังที่พอจะสรุปวิธีการสร้างสรรค์ทำการเคลื่อนไหวในการแสดงนาฏยศิลป์ไทยร่วมสมัยที่ปรากฏในปัจจุบันได้ดังต่อไปนี้

1. การสร้างสรรค์ทำการเคลื่อนไหวโดยใช้ท่าพื้นฐานของนาฏยศิลป์ไทยมาใช้โดยมีรูปแบบการประดิษฐ์ท่ารำ-เต้นในการแสดงตามแบบของสากลสัมพันธ์กับแนวความคิดหลักของชุดการแสดง
2. การสร้างสรรค์ทำการเคลื่อนไหวโดยนำท่ารำไทยมาตรฐานมาประยุกต์รวมกับลักษณะของธรรมชาติ
3. การสร้างสรรค์ทำการเคลื่อนไหวโดยผสมผสานท่านาฏยศิลป์พื้นบ้าน ศิลปะป้องกันตัว หรือนาฏยศิลป์ตะวันออกสกุลอื่นๆ เข้ากับท่ารำไทยมาตรฐาน

4. การสร้างสรรค์ทำการเคลื่อนไหวโดยนำเอาท่ารำไทยมาตรฐานมาเป็นพื้นฐานในการสร้างสรรค์ ผสมผสาน หรือเรียงร้อยเข้ากับท่าทักชะนาฏยศิลป์ตะวันตก บัลเลต์ และนาฏยศิลป์ร่วมสมัย ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธีได้แก่

- 4.1 การประดิษฐ์ทำการเคลื่อนไหวโดยการประยุกต์องค์ประกอบของท่า (ตัดทอน หรือ เพิ่มท่า) เป็นการดึงรายละเอียดของทำนาฏยศิลป์ไทยออกมาขยายในส่วนการเคลื่อนไหวที่ผู้ประดิษฐ์ท่าเห็นต้องการนำเสนอ หรือตัดทอนจนเหลือการเคลื่อนไหวที่ต้องการเน้น แล้วนำส่วนนั้นมาเรียงใหม่เพื่อให้เกิดความน่าสนใจขึ้น
- 4.2 การผสมผสานท่าเดิมเข้ากับทำนาฏยศิลป์ร่วมสมัย โดยนำทักชะของนาฏยศิลป์ร่วมสมัยมาใช้กับการเคลื่อนไหวของนาฏยศิลป์ไทย ซึ่งสามารถเป็นไปได้ในหลายลักษณะ ส่วนมากแล้วจะขึ้นอยู่กับพื้นฐานของผู้ประดิษฐ์ท่าเห็นว่า มีพื้นฐานนาฏยศิลป์ในระดับใด และเชี่ยวชาญทักชะใดเป็นพิเศษหรือไม่ การประยุกต์นั้นจะออกมาน่าสนใจได้ก็ต่อเมื่อผู้ประดิษฐ์ท่าต้นมีความเชี่ยวชาญและเข้าใจทักชะนั้นๆจริงๆ การผสมผสานระหว่างการเคลื่อนไหว 2 รูปแบบจึงจะออกมาได้ประณีต และดูมีความหนักแน่น มากกว่า การเลียนแบบเทคนิคเฉพาะลักษณะภายนอก
- 4.3 การประดิษฐ์ทำการเคลื่อนไหวโดยใช้ท่าทางตามธรรมชาติของมนุษย์ (กิจวัตรประจำวัน) การนำการเคลื่อนไหวในกิจวัตรประจำวันมาประยุกต์เข้ากับนาฏยศิลป์ไทย โดยสร้างรายละเอียดให้กับการเคลื่อนไหว พร้อมทั้งนำทักชะนาฏยศิลป์ร่วมสมัยบางทักชะเข้ามาช่วยทำให้การเคลื่อนไหวกลมกลืนมากยิ่งขึ้น
- 4.4 การออกแบบการแสดงโดยใช้นาฏยศิลป์หลายๆสกุลมาแสดงร่วมกัน การประดิษฐ์ท่าต้นโดยนำเอานาฏยศิลป์ 2 รูปแบบหรือมากกว่านั้นมาแสดงร่วมกันโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง หรือประยุกต์ใดๆเลย

4.5 การออกแบบการแสดงโดยใช้การจัดองค์ประกอบบนเวทีให้น่าสนใจ ขึ้น

5. การสร้างสรรค์ทำการแสดงโดยมีอุปกรณ์ประกอบการแสดง และ / หรือดนตรี เสียงประกอบการแสดงมาเป็นเงื่อนไขสำคัญในการออกท่าต่างๆ

ในการประยุกต์การเคลื่อนไหวแบบนาฏศิลป์ไทยให้กลายเป็นนาฏศิลป์ร่วมสมัยส่วนมากนั้นจะประยุกต์นาฏศิลป์หลายรูปแบบ การเคลื่อนไหวหลายเทคนิคเข้าด้วยกัน รูปแบบการสร้างสรรค์เพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้การแสดงชุดหนึ่งน่าสนใจขึ้นมาได้ หากประกอบด้วยองค์ประกอบหลายประการ ในงานวิจัยฉบับนี้เพียงแต่รวบรวมวิธีการที่ได้มีการสร้างสรรค์ทดลองขึ้นมาแล้ว และเห็นได้ว่าเป็นกระบวนการที่จะสามารถสร้างสรรค์ชุดการแสดงนาฏศิลป์ที่สวยงามและเป็นที่ยอมรับขึ้นได้ โดยความเป็นจริงแล้วยังคงมีอีกหลายวิธีการที่จะสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยร่วมสมัย เนื่องจากผู้ประดิษฐ์ท่าเต้นแต่ละท่านก็มีวิธีการออกแบบที่แตกต่างกันออกไป รูปแบบที่ปรากฏก็จะแตกต่างกันออกไปตามแนวความคิด และความต้องการของผู้สร้างสรรค์

ตารางใดที่ระบบของการคิดค้นเปิดกว้างให้กับการสร้างสรรค์การแสดงรูปแบบใหม่ๆ ที่ผู้ออกแบบท่าเต้น ผู้จัดการแสดงสามารถค้นหา ทดลอง และสร้างสรรค์ผลงานการแสดงทางด้านนาฏศิลป์ที่มีรูปแบบเฉพาะตนเองได้ นาฏศิลป์ไทยร่วมสมัยก็จะมีหลากหลายมากยิ่งขึ้นกว่าในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการศึกษา ค้นคว้า เรียบเรียงและวิเคราะห์เกี่ยวกับการแสดงนาฏศิลป์ร่วมสมัย การประดิษฐ์ท่าเต้นแบบสากลในวงการนาฏศิลป์ประเทศไทยให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ตลอดจนการจัดแปล และเรียบเรียงเอกสาร หนังสือ และข้อมูลต่างๆเป็นภาษาไทยเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเปรียบเทียบ อ้างอิง เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ถูกต้องและมีเหตุผลสำหรับการศึกษานาฏศิลป์รูปแบบต่างๆ ต่อไปในอนาคต